

وضعیت تامین آب شرب روستاهای کشور

یکی از اصلی‌ترین دغدغه‌های دولت، تامین زیرساخت‌های جمعیت روستایی به ویژه تامین آب شرب و بهداشتی روستاییان کشور است. این موضوع به لحاظ اهمیت، جایگاهی بی‌بدیل در حفظ سلامت، کارآمدی ساکنان مناطق روستایی، عدم مهاجرت و توسعه پایدار بخش روستایی کشور داشته و خواهد داشت. طی برنامه‌های پنج ساله توسعه کشور، به خصوص برنامه پنجم (ماده ۱۹۴)، توسعه پایدار روستاها به عنوان یکی از اصلی‌ترین اهداف دولت مورد توجه بوده است.

عدم تکافوی تعرفه‌های آب که در مناطق روستایی به شکل حادثی حتی جوابگوی هزینه‌های بهره‌برداری و نگهداری تاسیسات آبرسانی نیز نیست و وقوع خشکسالی‌های مستمر که در عمل منابع آبی کشور را دچار بحران‌های اساسی کرده است، مشکلات بسیاری را در تامین آب پایدار روستاهای کشور ایجاد نموده است. عدم توجه جدی به این موارد، افزایش فزاینده معضلات مربوط به بخش روستایی کشور را برای سالیان پیش‌رو، محتمل می‌کند. از سوی دیگر توجه به اهداف برنامه‌ای کشور نیز گوشزد مجددی بر این مهم است به نحوی که مقرر بود طی برنامه پنجم توسعه درصد بهره‌مندی جمعیتی روستایی کشور از آب شرب و بهداشت، از ۷۵ درصد به ۹۲ درصد ارتقا یابد که به‌رغم تمامی تلاش‌های صورت گرفته، در حال حاضر این شاخص با رشد قابل قبولی روبه‌رو نمی‌باشد. در این ارتباط عمده دلایل عدم تحقق این برنامه موارد زیر است:

• تعدد، پراکندگی و ویژگی‌های پروژه‌های آبرسانی روستایی

• عدم تامین منابع مالی مورد نیاز متناسب با نیازهای توسعه‌ای و سرمایه‌گذاری لازم طی سالیان گذشته به نحوی که منابع مالی تامین شده برای این بخش، با احتساب تمامی ظرفیت‌های اعتباری فراهم شده، به زحمت تکافوی حفظ وضعیت فعلی تاسیسات آبرسانی روستایی را داشته است

• مشکلات حقوقی و ساختاری شرکت‌های آب و فاضلاب روستایی کشور پس از قرارگیری در فهرست شرکت‌های مشمول واگذاری

• عدم تکافوی تعرفه آب‌بهای مصرفی که حتی جبران‌کننده هزینه‌های بهره‌برداری از تاسیسات تامین آب نیز نمی‌باشد

• وقوع خشکسالی‌های ادامه‌دار و ایجاد مشکلات اساسی در افت کمی و کیفی منابع آب زیرزمینی کشور با توجه به آنکه تامین آب روستاها عمدتاً از این منابع صورت می‌پذیرد. روند آبرسانی سیار به روستاها طی سالیان اخیر روندی رو به رشد و تصاعدی داشته و با بروز مشکلات در منابع آبی مورد استفاده برای روستاها تعداد بیشتری روستا نیازمند تامین آب از طریق تانکر می‌باشند.

وضعیت فعلی روستاهای کشور

براساس آخرین سرشماری، ۴/۲۸ درصد جمعیت کشور یعنی حدود ۴/۲۱ میلیون نفر در بیش از ۷۰ هزار روستای کشور ساکن می‌باشند. از مجموع روستاهای کشور، ۳۷/۶ هزار روستا بالای ۲۰ خانوار جمعیت داشته که وزارت نیرو تامین آب

آنها را بر عهده دارد. به طور کلی سطح بندی روستاها از نظر تامین آب شرب و بهداشتی به شرح زیر می باشد:

تعاریف و سطح بندی روستاها

به دلیل عمر طولانی پروژه های آبرسانی، اغلب شبکه ها و تاسیسات آبرسانی روستاها فرسوده شده و نیاز به اصلاح و بازسازی دارند. به این منظور در برنامه چهارم توسعه برای ارائه تعریف مشخصی از وضعیت موجود آب شرب روستاها، پس از بررسی های اولیه و برگزاری جلسات متعدد کارشناسی و هماهنگی های انجام شده با سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، روستاهای بالای ۲۰ خانوار به شرح گروه های زیر دسته بندی و معرفی شدند:

- روستاهای سطح یک: روستاهایی که تاسیسات آب شرب آنها حداکثر به میزان ۳۰ درصد مستهلک شده باشد و به لحاظ کمی و کیفی همانند آب شهر مجاور خود می باشند
- روستاهای سطح دو: روستاهایی است که تاسیسات آب شرب آنها بین ۳۰ تا ۸۰ درصد مستهلک است و به دلیل فرسودگی تاسیسات، میزان هدررفت آب، بالا بوده و تامین آب شرب روستاها را با مشکل جدی مواجه می سازد
- روستاهای راکد: روستاهایی که میزان استهلاک تاسیسات آنها بیش از ۸۰ درصد است و تاسیسات آنها در عمل قابل استفاده نبوده و از مدار خارج شده اند
- روستاهای فاقد: روستاهایی که اصولاً هیچ گونه تاسیساتی در آنها ایجاد نشده است.

طرح آبرسانی روستایی در دست اجرا

در حال حاضر طرح های مختلف آبرسانی روستایی در دست اجرا و پیگیری است تا با بیشترین میزان اثربخشی، مشکلات تامین آب شرب روستایی کشور را به بهترین نحو برطرف کنند. طرح های تامین آب شرب روستایی در قالب دسته بندی زیر، در دست اجرا می باشند:

مجتمع های آبرسانی روستایی: طرح های آبرسانی روستایی که از طریق آنها چند روستا تامین آب می شوند، در قالب بیش از ۱۶۰۰ مجتمع آبرسانی طی سالیان اخیر تعریف شده که از این تعداد، ۹۲۴ مجتمع آبرسانی دارای اولویت اجرا می باشند. مجتمع های دارای اولویت کشور در بیش از ۱۵ هزار روستا و با جمعیتی بیش از ۷ میلیون نفر از کل جمعیت روستایی کشور در دست اجرا می باشند.

آبرسانی تک روستایی: بخشی از روستاهای کشور که در مجتمع های آبرسانی روستایی تامین آب نمی شود، در قالب آبرسانی تک روستایی تعریف شده اند.

آبرسانی سیار: روستاهایی که با مشکلات حاد آب مواجه هستند، از طریق آبرسانی سیار تامین آب می شوند. با وجود هزینه های بالای آبرسانی سیار، شرکت های آب و فاضلاب روستایی نسبت به تامین آب شرب جمعیت روستایی از طریق آبرسانی سیار اقدام می کنند تا هیچ وقفه ای در سلامت و بهداشت جمعیت روستایی که به دلیل خشکسالی با مشکل تامین آب روبه رو هستند، ایجاد نشود.

هزینه های آب روستایی کشور

هزینه‌های مورد نیاز در بخش آب روستایی به اعتبارات اجرای طرح‌های توسعه‌ای و بهره‌برداری، نگهداری و بازسازی تاسیسات (سالانه در حدود ۳ تا ۵ درصد هزینه سرمایه‌گذاری اولیه)، تقسیم می‌شود. اعتبارات مورد نیاز توسط دولت یا از طریق تعرفه‌ها، ممکن خواهد بود. تعرفه تامین آب شرب و بهداشت در روستاها به میزان ۵۰ درصد تعرفه آب شرب نزدیک‌ترین شهر بوده و عملاً نمی‌تواند آنچنان که باید، کلیه هزینه‌های سرمایه‌ای و جاری حوزه آب روستایی را پوشش دهد. در این ارتباط اعتبارات مورد نیاز جهت تکمیل مجتمع‌های آبرسانی روستایی به شرح زیر است:

مجتمع‌های آبرسانی روستایی در دست اجرا در کل کشور

- تعداد ۱۶۰۰ مجتمع
 - تعداد روستاهای تحت پوشش ۱۹۰۰۰ روستا
 - جمعیت تحت پوشش ۳ / ۹ میلیون نفر
 - اعتبار مورد نیاز برای اتمام ۷۵۰۰۰ میلیارد ریال
 - مجتمع‌های آبرسانی روستایی اولویت‌دار
 - تعداد ۹۲۴ مجتمع
 - تعداد روستاهای تحت پوشش ۱۵۰۰۰ روستا
 - جمعیت تحت پوشش ۵ / ۷ میلیون نفر
 - اعتبار مورد نیاز برای تکمیل ۶۲۰۰۰ میلیارد ریال
- مجتمع‌های دارای اولویت به تعداد ۹۲۴ مجتمع از میان ۱۶۰۰ مجتمع آبرسانی روستایی کشور انتخاب شده‌اند. ملاک انتخاب این مجتمع‌ها حداکثر اثربخشی بوده به نحوی که با اجرای مجتمع‌های دارای اولویت، بخش عمده‌ای از مشکلات آب روستایی کشور حل و فصل خواهد شد.

وضعیت اعتبارات هزینه شده طرح‌های آب روستایی

طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۳ کل منابع اعتباری تامین شده برای اجرای طرح‌های آب روستایی از محل منابع سرمایه‌ای کشور به شرح جدول زیر است: برای سال ۱۳۹۴ علاوه بر پیش‌بینی اعتبارات استانی، مبلغ ۴۰۰۰ میلیارد ریال جهت تکمیل مجتمع‌های آبرسانی دارای اولویت اختصاص یافته و در کنار آن نیز براساس بند «ح» تبصره (۵) قانون بودجه سال ۱۳۹۴، معادل ریالی ۵۰۰ میلیون دلار از محل صندوق توسعه ملی برای آبرسانی به روستاها پیش‌بینی شده تا طی سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ برای این مهم هزینه شود. هزینه‌کرد این اعتبارات می‌تواند گام موثری در ارتقای خدمات آب شرب در روستاهای کشور باشد.

عملکرد طرح‌های آبرسانی روستایی طی سال ۱۳۹۳

با برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته و حمایت دولت، عملکرد مناسبی طی سال ۱۳۹۳ در حوزه آب روستایی صورت پذیرفته که نتیجه این اقدامات تکمیل طرح‌های آبرسانی در بیش از ۱۷۴۶ روستا با جمعیتی بالغ بر ۹۸۸ هزار نفر می‌باشد. بدیهی است سرعت در تکمیل طرح‌های آبرسانی روستایی، در استقرار جمعیت مولد و توانمند کشور که در روستاها ساکن می‌باشند، نقش بسزایی داشته و از مهاجرت بی‌رویه، حاشیه‌نشینی و خالی از سکنه شدن روستاها جلوگیری می‌کند. نقش ارزشمند

روستاییان در حفاظت و صیانت از مرزهای کشور نیز حیاتی و حائز اهمیت می‌باشد.

استفاده از ظرفیت‌های خیرین آبرسان

در کشور اخبار متعددی از اقدامات برجسته و چشمگیر خیرین شنیده می‌شود که به‌عنوان مثال می‌توان به اقدامات موثر خیرین مدرسه‌ساز اشاره کرد. در این راستا یکی از اقدامات بسیار موثر در بخش آب و فاضلاب کشور که طی سالیان اخیر حرکتی شتابان به خود گرفته، تشکیل خیرین آبرسان می‌باشد. به‌ویژه این مهم در مناطق روستایی کشور ظهور و بروز مناسبی داشته و شاهد اجرای طرح‌های متعددی از طریق این ظرفیت خودجوش مردمی می‌باشیم. به این ترتیب طرح‌های آبرسانی به روستا با مشارکت خیرین و با تامین تمام یا بخشی از اعتبار مورد نیاز اجرای طرح، تکمیل و به بهره برداری رسیده و به این ترتیب شاهد ثمرات ارزشمند آن هستیم .

دورنمای آبرسانی به روستاهای کشور

همان‌گونه که پیش‌تر نیز اشاره شد، استقرار جمعیت روستایی کشور در مناطق محل سکونتشان بسیار حائز اهمیت بوده و این در حالی است که طی سال‌های اخیر با وقوع خشکسالی‌های پی در پی و ادامه‌دار، مشکلات عمده‌ای در تامین آب شرب روستاها ایجاد شده است. نقش بی‌بدیل جمعیت روستایی کشور در تولید و تامین نیازهای استراتژیک و حیاتی کشور، پایداری، استقرار و صیانت مرزها، عدم مهاجرت بی‌رویه و رشد لجام گسیخته حاشیه‌نشینی در شهرها و عوامل دیگری از این دست، لزوم اتخاذ تدابیر و انجام برنامه‌ریزی‌های کلان برای تامین زیرساخت‌های اولیه روستاییان را همگام با توسعه پایدار کشور، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار کرده است.

بی‌شک یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین زیرساخت‌های هر جامعه‌ای، تامین آب شرب و بهداشت می‌باشد. به دلیل وابستگی بیش از حد روستاها به منابع آب زیرزمینی کشور و همزمان افت شدید منابع آب زیرزمینی به دلیل برداشت‌های بی‌رویه از سفره‌های زیرزمینی (به‌ویژه در بخش کشاورزی) و وقوع خشکسالی‌های گسترده، عملاً بخش عمده‌ای از منابع آب زیرزمینی مورد استفاده برای تامین آب روستاییان کشور، با چالش‌های اساسی روبه‌رو شده است. روی آوردن به ایجاد طرح‌های آبرسانی روستایی در قالب مجتمع‌های آبرسانی روستایی که چند روستا در قالب یک مجتمع به یک منبع آبی پایدار وصل می‌شوند، می‌تواند نقش مهمی در تامین آب پایدار روستاها داشته باشد.

از سوی دیگر تکمیل این مجتمع‌ها به منابع اعتباری بسیار نیازمند بوده و در این راستا حمایت‌های همه‌جانبه تمامی ارکان نظام، به‌ویژه دولت و مجلس ضروری می‌باشد. با یک برنامه‌ریزی دقیق و در صورت تامین اعتبار لازم، طی سه سال می‌توان بحث آب روستایی کشور را به سرانجام مناسبی رهنمون ساخت. شایان ذکر است برنامه ششم توسعه فرصت مناسبی جهت حل و فصل بحث آب روستایی بوده و فرصت مغتنمی پیش‌روی این موضوع می‌باشد .

امیرحسین رقیمی

مدیر دفتر برنامه‌ریزی و توسعه و مجری طرح تکمیل مجتمع‌های آبرسانی روستایی کشور

شرکت مهندسی آب و فاضلاب کشور

جدول اعتبارات هزینه شده در بخش آب روستایی (بر حسب میلیارد ریال)

۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	سال	
۱۸,۰۰۰	۸,۹۰۳	۴۲,۲۳۴	۱۲,۰۷۷	مصوب	اعتبارات
۱۰,۰۸۰	۳,۲۱۰	۱,۸۵۱	۱۰,۴۶۲	هزینه شده	